QO‘QON DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI ILMIY XABARLARI
(2026-yil 10-son)
PEDAGOGIKA
PEDAGOGY
https://doi.org/10.70728/c.series.ped.v08.i10.155

# RAQAMLI TRANSFORMATSIYA SHAROITIDA SHARQ MUTAFAKKIRLARINING MA’NAVIY-AXLOQIY QARASHLARIDAN FOYDALANISHNING DIDAKTIK IMKONIYATLARI

***Tursunboyeva Nargiza Komiljon qizi***
*NukDPI, “Milliy g‘oya, ma‘na‘viyat asoslari va huquq talimi” kafedrasi assistent o‘qituvchisi*

**Annotatsiya** Mazkur maqolada raqamli transformatsiya sharoitida ta’lim oluvchilarning ma’naviy-axloqiy kompetensiyalarini rivojlantirishda Sharq mutafakkirlarining pedagogik va axloqiy qarashlaridan foydalanishning didaktik imkoniyatlari tahlil qilingan. Raqamli texnologiyalarning ta’lim jarayoniga jadal kirib kelishi ta’lim mazmuni, metodlari va vositalarini takomillashtirish bilan bir qatorda yoshlarning axborotdan foydalanish madaniyati, raqamli muloqot etikasi, mas’uliyat va axloqiy tanlovini shakllantirish masalasini ham dolzarb etmoqda. Maqolada Abu Nasr Forobiy, Abu Ali ibn Sino, Abu Rayhon Beruniy, Yusuf Xos Hojib, Alisher Navoiy va boshqa mutafakkirlarning ma’naviy-axloqiy qarashlarini zamonaviy raqamli ta’lim muhiti bilan uyg‘unlashtirish imkoniyatlari ochib berilgan.

**Kalit so‘zlar:** raqamli transformatsiya, raqamli ta’lim, Sharq mutafakkirlari, ma’naviy-axloqiy tarbiya, didaktik imkoniyat, raqamli kompetensiya, axloqiy kompetensiya, interaktiv ta’lim, media savodxonlik, ta’lim texnologiyalari.

**Аннотация** В статье анализируются дидактические возможности использования педагогических и духовно-нравственных взглядов восточных мыслителей в развитии духовно-нравственных компетенций обучающихся в условиях цифровой трансформации. Стремительное внедрение цифровых технологий в образовательный процесс наряду с совершенствованием содержания, методов и средств обучения актуализирует вопросы формирования у молодёжи культуры использования информации, этики цифрового общения, ответственности и способности к нравственному выбору. В статье раскрываются возможности интеграции духовно-нравственных взглядов Абу Насра аль-Фараби, Абу Али ибн Сины, Абу Райхана Беруни, Юсуфа Хос Ходжиба, Алишера Навои и других мыслителей в современную цифровую образовательную среду.

**Ключевые слова:** цифровая трансформация, цифровое образование, восточные мыслители, духовно-нравственное воспитание, дидактические возможности, цифровая компетентность, нравственная компетентность, интерактивное обучение, медиаграмотность, образовательные технологии.

**Kirish**

Bugungi kunda raqamli transformatsiya jamiyat hayotining barcha sohalari, jumladan, ta’lim tizimining rivojlanish tendensiyalarini tubdan o‘zgartirmoqda. Raqamli texnologiyalarning ta’lim jarayoniga keng joriy etilishi ta’lim oluvchilarning bilim olish imkoniyatlarini kengaytirish, individual ta’lim trayektoriyalarini shakllantirish, interaktiv metodlardan foydalanish va ta’lim resurslaridan tezkor foydalanish imkonini bermoqda. Shu bilan birga, raqamli muhitda axborotning haddan tashqari ko‘pligi, yolg‘on va manipulyativ ma’lumotlarning tarqalishi, virtual muloqot madaniyatining yetarlicha shakllanmaganligi kabi muammolar yoshlarning ma’naviy-axloqiy tarbiyasiga yangicha yondashuvni talab qilmoqda.

Bunday sharoitda milliy va umuminsoniy qadriyatlarga asoslangan tarbiya mazmunini zamonaviy ta’lim texnologiyalari bilan uyg‘unlashtirish muhim pedagogik vazifalardan biridir. Ayniqsa, Sharq mutafakkirlarining ilm, ma’rifat, adolat, halollik, insonparvarlik, odob, mas’uliyat, komillik va ezgulik haqidagi qarashlari bugungi raqamli jamiyatda yoshlarning ma’naviy-axloqiy dunyoqarashini rivojlantirish uchun muhim manba bo‘lib xizmat qiladi.

Raqamli transformatsiya ta’lim jarayonining texnologik imkoniyatlarini kengaytirgani holda, ta’limning tarbiyaviy komponentini ham yangi mazmun bilan boyitishni talab etmoqda. Chunki raqamli muhitda shaxs nafaqat real, balki virtual ijtimoiy munosabatlarning ham faol ishtirokchisiga aylanmoqda.

Shu nuqtai nazardan, ta’lim oluvchilarda quyidagi sifatlarni shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi:

- axborotdan mas’uliyatli foydalanish;
- raqamli muloqot madaniyatiga rioya qilish;
- boshqalarning huquq va fikrlarini hurmat qilish;
- yolg‘on axborotni farqlash;
- internet makonida axloqiy me’yorlarga amal qilish;
- mustaqil va tanqidiy fikrlash;
- o‘z xatti-harakatlari uchun mas’uliyatni his qilish.

Mazkur sifatlarning mazmuni Sharq mutafakkirlarining ma’naviy-axloqiy qarashlari bilan bevosita uyg‘unlashadi. Sharq mutafakkirlari merosida insonning ma’naviy kamoloti, ilm olish, odob-axloq, jamiyat oldidagi mas’uliyat va ezgu faoliyat masalalariga alohida e’tibor qaratilgan.

Abu Nasr Forobiy o‘zining falsafiy-pedagogik qarashlarida inson kamolotini bilim va fazilat bilan bog‘laydi. Uning fozil jamiyat haqidagi konsepsiyasida insonning ma’naviy yetukligi jamiyat taraqqiyotining muhim sharti sifatida qaraladi. Ushbu g‘oyalarni bugungi raqamli jamiyat sharoitida qo‘llash orqali raqamli texnologiyalardan nafaqat foydalanish, balki ulardan oqilona va mas’uliyatli foydalanish madaniyatini shakllantirish mumkin. Abu Ali ibn Sino ta’lim va tarbiyani shaxs kamolotining muhim vositasi sifatida ko‘rib, aqliy, axloqiy va jismoniy rivojlanishning o‘zaro bog‘liqligini ta’kidlagan. Uning ilmga intilish, mehnatsevarlik, odob va insoniy fazilatlar haqidagi qarashlari zamonaviy ta’limning kompetensiyaviy yondashuvi bilan uyg‘unlashadi.

Abu Rayhon Beruniy ilmiy bilish, kuzatish, dalillarga tayanish va haqiqatni izlash masalalariga katta e’tibor bergan. Uning ilmiy tafakkurga oid qarashlari bugungi media va axborot savodxonligini rivojlantirishda metodologik asos sifatida foydalanilishi mumkin.

Yusuf Xos Hojibning “Qutadg‘u bilig” asarida adolat, aql, qanoat, odob va mas’uliyat kabi axloqiy qadriyatlar markaziy o‘rin egallaydi. Mazkur qadriyatlar raqamli muhitda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmaydi. Masalan, virtual muloqotda hurmat, adolat, mas’uliyat va halollik tamoyillariga rioya qilish raqamli axloqning muhim tarkibiy qismlaridir.

Alisher Navoiy asarlarida komil inson, insonparvarlik, mehr-oqibat, saxovat, adolat va ilm-ma’rifat g‘oyalari keng yoritilgan. Ushbu qarashlardan ta’lim jarayonida foydalanish yoshlarning nafaqat bilimlarini, balki ijtimoiy va axloqiy mas’uliyatini ham rivojlantirishga xizmat qiladi. Raqamli transformatsiya Sharq mutafakkirlari merosini ta’lim jarayoniga yangi shakllarda olib kirish uchun keng imkoniyat yaratadi.

Birinchidan, **raqamli kontent yaratish** orqali mutafakkirlarning hayoti, ilmiy faoliyati va axloqiy qarashlarini o‘quvchilarga vizual va interaktiv shaklda taqdim etish mumkin. Elektron darsliklar, videoroliklar, infografikalar, podkastlar va elektron taqdimotlar bunga misol bo‘la oladi.

Ikkinchidan, **muammoli ta’lim texnologiyasi** orqali mutafakkirlarning g‘oyalarini zamonaviy muammolar bilan bog‘lash mumkin. Masalan:

“Alisher Navoiyning insonparvarlik haqidagi qarashlari ijtimoiy tarmoqlardagi muloqot madaniyatida qanday namoyon bo‘lishi kerak?”

“Beruniyning ilmiy bilishga munosabati soxta axborotlarni aniqlashda qanday ahamiyatga ega?” “Forobiyning fozil jamiyat haqidagi g‘oyalarini zamonaviy raqamli jamiyat bilan qanday bog‘lash mumkin?” Bunday savollar o‘quvchilarning tanqidiy va mustaqil fikrlashini rivojlantiradi.

Uchinchidan, **keys-stadi texnologiyasi** asosida real yoki modellashtirilgan raqamli vaziyatlar yaratilishi mumkin. Masalan, ijtimoiy tarmoqda boshqa shaxs haqida asossiz ma’lumot tarqatish holati berilib, o‘quvchilardan ushbu vaziyatni Sharq mutafakkirlarining axloqiy qarashlari asosida baholash talab etiladi.

To‘rtinchidan, **geymifikatsiya** elementlaridan foydalanish orqali ma’naviy-axloqiy mazmundagi topshiriqlarni qiziqarli shaklda tashkil etish mumkin. O‘quvchilar axloqiy vaziyatlarni tahlil qilish, to‘g‘ri qaror qabul qilish va muayyan bosqichlarni bajarish orqali rag‘batlantiriladi.

Beshinchidan, **raqamli loyiha faoliyati** o‘quvchilarning tadqiqotchilik va ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantiradi. Masalan, “Sharq mutafakkirlari va zamonaviy raqamli axloq”, “Navoiy va insonparvarlik”, “Forobiy va fozil jamiyat”, “Beruniy va ilmiy tafakkur” kabi loyihalar tashkil etilishi mumkin.

Sharq mutafakkirlarining ma’naviy-axloqiy merosidan raqamli ta’lim jarayonida foydalanish oddiy tarixiy ma’lumotlarni o‘rganish bilan chegaralanmasligi lozim. Muhimi, mutafakkirlar ilgari surgan g‘oyalarni zamonaviy ijtimoiy va raqamli muhitdagi muammolar bilan bog‘lashdir. Masalan, Forobiyning fozil jamiyat haqidagi qarashlari raqamli fuqarolik masalalari bilan, Beruniyning ilmiy bilishga munosabati media savodxonlik bilan, Navoiyning

insonparvarlik g‘oyalari esa raqamli muloqot etikasi bilan bog‘lanishi mumkin. Shu tariqa tarixiy-ma’naviy meros zamonaviy pedagogik jarayonning faol komponentiga aylanadi. Bu yondashuv o‘quvchilarda “bilish – anglash – baholash – qaror qabul qilish – amalda qo‘llash” ketma-ketligini shakllantirish imkonini beradi.

**Xulosa**

Raqamli transformatsiya sharoitida ta’limning texnologik jihatdan rivojlanishi bilan bir qatorda uning ma’naviy-axloqiy mazmunini takomillashtirish ham muhim pedagogik vazifalardan biridir. Sharq mutafakkirlarining boy ma’naviy-axloqiy merosi mazkur vazifani amalga oshirish uchun muhim pedagogik resurs hisoblanadi.

Tadqiqot natijasida quyidagi xulosalarga kelish mumkin:

1. Sharq mutafakkirlarining ilm, axloq, adolat, insonparvarlik, mas’uliyat va komillik haqidagi qarashlari zamonaviy raqamli ta’lim mazmuni bilan integratsiyalash uchun katta imkoniyatlarga ega.
2. Raqamli texnologiyalar mutafakkirlar merosini elektron, vizual, interaktiv va multimediaviy shaklda o‘rganish imkonini beradi.
3. Muammoli ta’lim, keys-stadi, gamifikatsiya, loyiha va interaktiv metodlardan foydalanish o‘quvchilarning ma’naviy-axloqiy masalalarni mustaqil tahlil qilish imkoniyatlarini kengaytiradi.
4. Sharq mutafakkirlarining qarashlarini raqamli axloq, media savodxonlik va raqamli fuqarolik kompetensiyalari bilan bog‘lash zamonaviy ta’limning tarbiyaviy samaradorligini oshiradi.
5. “Sharq mutafakkirlari merosi – raqamli ta’lim – interaktiv faoliyat – refleksiya – ma’naviy-axloqiy kompetensiya” modeli mazkur yo‘nalishdagi pedagogik tadqiqotlar uchun metodik asos bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

Demak, raqamli transformatsiya Sharq mutafakkirlarining ma’naviy-axloqiy merosini chetga surmaydi, aksincha, undan zamonaviy ta’limning yangi shakl va vositalari orqali samarali foydalanish uchun qo‘shimcha didaktik imkoniyatlar yaratadi.

## FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Forobiy, Abu Nasr. **Fozil odamlar shahri**. – Toshkent: Yangi asr avlodi.
2. Ibn Sino, Abu Ali. **Donishnoma**. – Toshkent.
3. Beruniy, Abu Rayhon. **Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar**. – Toshkent.
4. Yusuf Xos Hojib. **Qutadg‘u bilig**. – Toshkent: Fan.
5. Navoiy, Alisher. **Mahbub ul-qulub**. – Toshkent.
6. Avloniy, Abdulla. **Turkiy guliston yoxud axloq**. – Toshkent.
7. O‘zbekiston Respublikasi. **“Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun**. – Toshkent, 2020.
8. O‘zbekiston Respublikasi. **“Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi**.